

Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής ... εις Χριστόν και εις την Εκκλησίαν

Του Καθηγητού της Π.Δ.
και Προκοσμήτορος της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ
κ. **Μιλτιάδου Κωνσταντίνου**

1. Η Παλαιά Διαθήκη ως Βίβλος της Εκκλησίας

Ο Ρώσος θεολόγος Πάβελ Νικολάγιεβιτς Ευδοκίμωφ (επίτιμος διδάκτορας της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ. το 1968) στο έργο του «Ορθοδοξία» αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «ο καλύτερος τρόπος για να ορίσουμε την ορθόδοξη πνευματικότητα είναι να πούμε πως στην ουσία της είναι βιβλική».

Η βασική αυτή αλήθεια όμως πολύ συχνά παραθεωρείται σήμερα, ιδιαίτερα μέσα από τη διάρθρωση των θεολογικών σπουδών στα Πανεπιστήμια, όπου γίνεται σαφής διάκριση ανάμεσα σε Συστηματικό και Βιβλικό κλάδο. Έτσι δημιουργείται εύκολα η εντύπωση, ότι ο Συστηματικός κλάδος, και ιδιαίτερα η Δογματική, ασχολείται με τη θεολογία της Εκκλησίας, ενώ ο Βιβλικός κλάδος με το σχολιασμό των Γραφών. Μια τέτοια θεώρηση όμως είναι όχι μόνον άγνωστη στην ορθόδοξη παράδοση, αλλά και εντελώς λανθασμένη. Οι Πατέρες της Εκκλησίας ποτέ δεν έκαναν μια ανάλογη διάκριση, ούτε η ερμηνεία των Γραφών αποτέλεσε ποτέ γι' αυτούς αυτόνομο επιστημονικό κλάδο. Ερμηνεύοντας οι Πατέρες τη Βίβλο θεολογούσαν και ολόκληρη σχεδόν η δογματική θεολογία της Εκκλησίας βρίσκεται στα εξηγητικά τους κείμενα.

Μια δεύτερη παρεξήγηση, που οφείλεται στη χρήση στερεοτύπων για την περιγραφή των βασικών γνωρισμάτων των διάφορων χριστιανικών παραδόσεων, είναι αυτή που θεωρεί ως κύριο χαρακτηριστικό της Ορθόδοξης Εκκλησίας τη λειτουργική ζωή ενώ τη μελέτη της Βίβλου ως γνώρισμα των προτεσταντικών ομολογιών. Σύγχρονοι, μάλιστα, θεολόγοι συνηθίζουν, προκειμένου να τονίσουν τη στενή σχέση ορθοδοξίας και λατρευτικής ζωής, να παρετυμολογούν τον όρο “Ορθοδοξία”, αποδίδοντας το δεύτερο συνθετικό της λέξης όχι ως “πίστη” αλλά ως “δοξολογία”. Ακόμα και σ’ αυτήν την περίπτωση όμως το βιβλικό υπόβαθρο του όρου δεν μπορεί να παραθεωρηθεί. Στο τέταρτο κεφάλαιο του βιβλίου της Γενέσεως περιγράφονται οι θυσίες που προσέφεραν στον Θεό οι αδελφοί Άβελ και Κάιν. Όπως είναι γνωστό, η θυσία του πρώτου έγινε δεκτή από τον Θεό, ενώ η θυσία του δευτέρου απορρίφθηκε. Η αιτιολόγηση της απόρριψης, όπως αυτή παραδίδεται από το κείμενο της Μετάφραση των Εβδομήκοντα (Ο΄), θα

μπορούσε να θεωρηθεί ότι δικαιολογεί την παραπάνω παρετυμολογία: *οὐκ ἔὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς ὀρθῶς δὲ μὴ διέλης ἡμαρτες* (Γεν 4:7).

Προσεκτικότερη πάντως μελέτη της βιβλικής γλώσσας θα καταδείξει ότι το εβραϊκό ρήμα “גָּזַל” (γιαδά), όπως και το ελληνικό αντίστοιχό του, “γνωρίζω”, δεν έχει στην Αγία Γραφή απλώς τη σημασία του «πληροφορούμαι για κάτι» αλλά του «γνωρίζω μετέχοντας». Η μελέτη, λοιπόν, της Βίβλου δεν είναι μια νοησιαρχική λειτουργία, αλλά μυστηριακή μέθεξη στον λόγο του Θεού, και είναι προφανές ότι μια τέτοια μέθεξη είναι αδύνατη έξω από το πλαίσιο της Εκκλησίας. Βιώνοντας την αλήθεια αυτή η Εκκλησία αφομοίωσε τη θεολογία της Βίβλου στις ιερές πράξεις της, στα μυστήριά της. Ολόκληρη η μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας δεν είναι παρά μια επανάληψη των σωτηριωδών ενεργειών του Θεού που παραδίδονται από τη Βίβλο και η ερμηνεία των ενεργειών αυτών. Δεν υπάρχει ύμνος ή προσευχή, που η φρασεολογία τους δεν είναι επηρεασμένη από τη βιβλική γλώσσα, ούτε πράξη ή κίνηση μέσα στη λατρεία, που να μην έχει αναγωγή στο θεολογικό περιεχόμενο των θείων ενεργειών που αναφέρονται στην Παλαιά και στην Καινή Διαθήκη. Μόνο στη Θεία Λειτουργία του Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, για παράδειγμα, ανιχνεύονται 250 βιβλικά χωρία μέσα σε διάφορες φράσεις της.

Αν όσα με συντομία εκτέθηκαν παραπάνω καθιστούν προφανή τη θέση της Αγίας Γραφής μέσα στην Ορθόδοξη Εκκλησία, περιπτεύει οποιαδήποτε ιδιαίτερη αναφορά στη θέση της Παλαιάς Διαθήκης μέσα σ' αυτή. Και τούτο γιατί η διάκριση σε Παλαιά και Καινή Διαθήκη δεν είναι ποιοτική, αλλά καθαρά χρονική, δηλαδή τεχνική. Αν είναι αλήθεια ότι η χριστιανική πίστη δεν είναι προϊόν φιλοσοφικών αναζητήσεων σε καθαρά θεωρητικό επίπεδο, αλλά στηρίζεται στην αποκάλυψη του Θεού μέσα στην ανθρώπινη Ιστορία, η ενότητα των δύο Διαθηκών είναι αδιαμφισβήτητη. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι όλες οι αρχαίες χριστιανικές αιρέσεις, που εμφανίζουν πλατωνική επίδραση, πολέμησαν με ιδιαίτερο πάθος την Παλαιά Διαθήκη, ακριβώς γιατί σ' αυτήν κατά κύριο λόγο φαίνεται καθαρά η ιστορική διάσταση της αποκάλυψης του Θεού. Αν όμως αφαιρέσει κανείς από την Καινή Διαθήκη τα χωρία εκείνα που αναφέρονται στην Παλαιά, δεν απομένει από το πρόσωπο του Χριστού παρά μόνον η εικόνα ενός περιπλανώμενου θαυματοποιού ή, στην καλύτερη περίπτωση, ενός δασκάλου φιλοσοφικών αληθειών, ο οποίος κατορθώνει πάντοτε να ανατρέπει με ετοιμότητα τα επίσης φιλοσοφικά επιχειρήματα των συνομιλητών του. Αλλά μια τέτοια εικόνα του Ιησού είναι ξένη προς την πίστη της Εκκλησίας γι' αυτόν. Έτσι, οι αρχαίοι εκκλησιαστικοί συγγραφείς και Πατέρες δεν κάνουν ποτέ, ούτε στα δογματικά συγγράμματα τους, ποιοτική διάκριση μεταξύ Παλαιάς και Καινής Διαθήκης. Το ίδιο και οι αποφάσεις των Συνόδων, τοπικών και οικουμενικών, στηρίζονται αδιάκριτα τόσο στην Παλαιά όσο και στην Καινή Διαθήκη. Εκεί όμως, όπου η Παλαιά Διαθήκη κατέχει δεσπόζουσα θέση, είναι η λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Δεν υπάρχει σχεδόν ύμνος που, αν δεν κάνει άμεση αναφορά σε κάποιο πρόσωπο ή γεγονός της Παλαιάς Διαθήκης, να μην είναι επηρεασμένος από τη θεματολογία της και τη φρασεολογία της, ενώ σε όλες τις εκκλησιαστικές ακολουθίες διαβάζονται μικρότερα ή μεγαλύτερα παλαιοδιαθηκικά αποσπάσματα.

Παρ' όλα αυτά, τα τελευταία χρόνια πληθαίνουν διάφορες φωνές που σε διάφορους τόνους αμφισβητούν την αξία των “ιουδαϊκών Γραφών” -του πρώτου δηλαδή μέρους της χριστιανικής Αγίας Γραφής, που ονομάζεται “Παλαιά Διαθήκη”- για την Εκκλησία. Αρκετοί είναι εκείνοι που θεωρούν ότι για τη χριστιανική πίστη είναι αρκετή η μελέτη της Καινής Διαθήκης, εφόσον σ' αυτήν αποκαλύπτεται πραγματικά ο Θεός των χριστιανών, ενώ κάποιοι δεν διστάζουν να χαρακτηρίζουν την Παλαιά Διαθήκη σαν “μυθολογία των Εβραίων”.

Μια απάντηση στην παραπάνω επιχειρηματολογία προκύπτει σχετικά εύκολα μέσα από τη μελέτη της ίδιας της Καινής Διαθήκης. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το τμήμα της Γραφής που από τους χριστιανούς αποκαλείται “Παλαιά Διαθήκη” αποτέλεσε την ιερή Βίβλο τόσο του Ιησού Χριστού όσο και των αποστόλων του. Σύμφωνα με τη “διήγησιν” του ευαγγελιστή Λουκά, όταν ο Ιησούς εμφανίστηκε για πρώτη φορά δημόσια στη συναγωγή του χωριού του, της Ναζαρέτ, του ζητήθηκε να διαβάσει κάτι από το βιβλίο του προφήτη Ησαΐα. Αυτός αναζήτησε και διάβασε την εξής περικοπή: «Το Πνεύμα του Κυρίου με κατέχει, γιατί αυτός με έχρισε· μ' έστειλε μήνυμα χαρμόσυνο να φέρω στους φτωχούς, τους συντριμμένους ψυχικά να θεραπεύσω· στους αιχμαλώτους να κηρύξω πως θα λευτερωθούν και στους τυφλούς ότι θα βρουν το φως τους· να φέρω λευτεριά στους τσακισμένους, να αναγγείλω του καιρού τον ερχομό που χάρη δίνει ο Κύριος». Όταν τελείωσε την ανάγνωση, άρχισε το κήρυγμά του με τη δήλωση: «*Σήμερα βρίσκει την εκπλήρωσή της η προφητεία που μόλις ακούσατε*»¹.

Ο ίδιος ευαγγελιστής αναφέρει ότι όταν αργότερα κάποιος ρώτησε τον Ιησού για το πώς θα κερδίσει την αιώνια ζωή, εκείνος παρέπεμψε τον συνομιλητή του σε δύο χωρία από τα βιβλία Δευτερονόμιον (ζ' 5) και Λευιτικόν (ιθ' 18) αντίστοιχα: «*Να αγαπάς τον Κύριο τον Θεό σου μ' όλη την καρδιά σου και μ' όλη την ψυχή σου, μ' όλη τη δύναμή σου και μ' όλο το νου σου· και τον πλησίον σου όπως τον εαυτό σου*»². Και στο τέλος του Κατὰ Λουκὰν Εὐαγγελίου περιγράφονται δύο συναντήσεις του αναστημένου Ιησού με μαθητές του. Κατά την πρώτη³, ο Ιησούς, «αρχίζοντας από τα βιβλία του Μωυσή και όλων των προφητών, τους εξήγησε όσα αναφέρονταν στις Γραφές για τον εαυτό του» και κατά τη δεύτερη⁴, «τους φώτισε τον νου, για να καταλάβουν τις Γραφές, και τους είπε: *Οι Γραφές λένε ότι έτσι έπρεπε να γίνει ...*».

Με βάση τα παραπάνω δεν θα ήταν υπερβολή αν ισχυριζόταν κανείς ότι ένα από τα χαρακτηριστικά στοιχεία της χριστιανικής πίστης είναι ότι το περιεχόμενό της προκύπτει από την επανερμηνεία μιας συλλογής κειμένων, των Γραφών, την οποία ο Ιουδαϊσμός αναγνωρίζει επίσης ως την ιερή Βίβλο του. Είναι, άλλωστε, ιστορικά βεβαιωμένο ότι για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα υπήρξε χριστιανική Εκκλησία χωρίς Καινή Διαθήκη, ουδέποτε όμως

---

¹ Λου δ' 16-21

² Λου ι' 25-27

³ Λου κδ' 13-35

⁴ Λκ. κδ' 36-49

υπήρξε Εκκλησία χωρίς Παλαιά Διαθήκη. Ο ίδιος ο Ιησούς πιστοποιεί το ότι είναι ο Χριστός με βάση τα κείμενα των Γραφών. Όταν ο βαπτιστής Ιωάννης έστειλε τους μαθητές του να τον ρωτήσουν αν πράγματι είναι ο Μεσσίας, εκείνος, αντί άλλης διαβεβαίωσης, τους στέλνει να του αναφέρουν ότι: *«Τυφλοί ξαναβλέπουν, κουτσοί περπατούν, λεπροί καθαρίζονται, κουφοί ακούν, νεκροί ανασταίνονται, φτωχοί ακούνε το χαρμόσυνο άγγελμα»*⁵, κάνοντας σαφή αναφορά σε χωρία του βιβλίου Ησαΐας (λε΄ 5· ξα΄ 1). Και αργότερα στις ίδιες Γραφές, δηλαδή στην Παλαιά Διαθήκη, στηρίχτηκαν οι απόστολοι για να διακηρύξουν στα πέρατα της τότε γνωστής οικουμένης το ευαγγέλιο του Χριστού και σ' αυτά τα κείμενα αναφέρονται όταν μιλούν για το πρόσωπο και το έργο του Χριστού «κατὰ τὰς Γραφάς».

Είναι κατά συνέπεια προφανές ότι μόνον αν η Παλαιά Διαθήκη θεωρηθεί ως τμήμα της χριστιανικής Βίβλου αποκτά νόημα και το περιεχόμενο της Καινής Διαθήκης και νομιμοποιείται η αναγνώρισή της ως Αγίας Γραφής. Αυτό μπορεί εύκολα να διαπιστωθεί από την παρατήρηση του τρόπου με τον οποίο η Εκκλησία ενσωματώνει στον κανόνα της δικής της Βίβλου τις ιουδαϊκές Γραφές. Συγκεκριμένα, η κατάταξη των βιβλικών έργων στον ιουδαϊκό κανόνα αποσκοπεί στον τονισμό της σημασίας του “Νόμου”. Τα βιβλία, επομένως, που απαρτίζουν τη συλλογή “Νόμος” κατέχουν την πρώτη θέση στον κανόνα της Συναγωγής. Αμέσως μετά ακολουθεί η ομάδα “Προφήτες”. Στο πρώτο βιβλίο της ομάδας αυτής, στο Ιησούς Ναυή, εμφανίζεται ο Θεός να δίνει από την πρώτη στιγμή στο διάδοχο του Μωυσή την ακόλουθη εντολή: *«Να είσαι δυνατός και πολύ γενναίος, φροντίζοντας να ενεργείς σύμφωνα με όλον τον νόμο που σου παρέδωσε ο δούλος μου ο Μωυσής. Μην παρεκκλίνεις από αυτόν ούτε προς τα δεξιά ούτε προς τα αριστερά, ώστε να ευημερείς οπουδήποτε πηγαίνεις. Δεν θα σταματήσεις να επαναλαμβάνεις όσα περιέχονται στο βιβλίο του νόμου αυτού και θα μελετάς σ' αυτό μέρα και νύχτα, ώστε να φροντίζεις να ενεργείς σύμφωνα με όλα όσα είναι γραμμένα. Γιατί τότε μόνο θα πετύχεις στις επιλογές σου και τότε μόνο θα ευημερήσεις»*⁶. Το τελευταίο βιβλίο της συλλογής, Μαλαχίας, τελειώνει με μια ανάλογη εντολή: *«Να θυμάστε τον νόμο που παρέδωσα στον δούλο μου τον Μωυσή στο Χωρήβ, τα θεσπίσματα και τις διατάξεις για όλον τον Ισραήλ»*⁷.

Ολόκληρη, λοιπόν, η δεύτερη συλλογή των βιβλικών έργων αρχίζει και τελειώνει με την υπενθύμιση της υποχρέωσης για πιστή τήρηση του “Νόμου” και το ίδιο επαναλαμβάνεται και στην τρίτη ομάδα. Τα “Αγιόγραφα” αρχίζουν με το βιβλίο Ψαλμοί, στον πρώτο από τους οποίους μακαρίζεται ο άνθρωπος ο οποίος «στον νόμο του Κυρίου βρίσκει όσα επιθυμεί, και στον νόμο του μελετά μέρα και νύχτα»⁸. Κατά ανάλογο τρόπο, το τελευταίο βιβλίο της ομάδας, Χρονικά, αποτελεί μια ανακεφαλαίωση της ιστορίας του Ισραήλ με σκοπό να υπενθυμίσει στον λαό του Ιούδα, που επιχειρεί να ανασυγκροτηθεί μετά τις περιπέτειες της βαβυλώνιας αιχμαλωσίας, ότι η επιβίωσή του εξαρτάται από την πιστή τήρηση του “Νόμου” και την ακριβή τέλεση της

---

⁵ Ματ ια΄ 5

⁶ Ιησ α΄ 7-8

⁷ Μαλ γ΄ 22

⁸ Ψαλ α΄ 2

λατρείας.

Αντίθετα, η κατάταξη των βιβλικών έργων στον χριστιανικό κανόνα αποσκοπεί στο να αποτελέσουν τα έργα αυτά ένα είδος εισαγωγής στην Καινή Διαθήκη. Ο Νόμος στη χριστιανική Παλαιά Διαθήκη δεν αποτελεί αυτοτελή ομάδα βιβλίων, αλλά εντάσσεται σε μια ευρύτερη ομάδα υπό τον τίτλο “Ιστορικά Βιβλία”. Στην ομάδα αυτήν κατατάσσονται κατά χρονολογική σειρά των γεγονότων που περιγράφουν όλα τα αφηγηματικού χαρακτήρα βιβλικά έργα, ώστε να προκύψει μια ενιαία αφήγηση που αρχίζει με τη δημιουργία του κόσμου και φτάνει μέχρι τους τελευταίους προχριστιανικούς αιώνες. Στόχος της αφήγησης αυτής είναι να καταδείξει το πώς με ευθύνη του ανθρώπου εισήλθε το κακό στον κόσμο με αποτέλεσμα να καταστεί αναγκαία η επέμβαση του Θεού στην ανθρώπινη Ιστορία, προκειμένου να προετοιμαστεί η ανθρωπότητα για να αποδεχτεί τη σωτηρία της που θα φέρει ο Ιησούς Χριστός. Ο ίδιος ο Νόμος χάνει πλέον την κεντρική σημασία του και καθίσταται «παιδαγωγός εις Χριστόν»⁹.

Στη δεύτερη ομάδα βιβλικών έργων του χριστιανικού κανόνα κατατάσσονται τα βιβλία με ποιητικό και διδακτικό χαρακτήρα. Με τα “Ποιητικά Βιβλία” υμνεί ο λαός τον Θεό του, απευθύνει προς αυτόν τις εκκλήσεις του, τα παράπονά του, αλλά και τις ευχαριστίες του για τις ευεργεσίες που δέχεται και προπάντων εκφράζει τις ελπίδες του για τον ερχομό του Χριστού, ενώ στα “Διδακτικά Βιβλία” αποθησαυρίζεται η θεία σοφία, η οποία ως “πάρεδρος” του θρόνου του Θεού¹⁰, ως προϋπάρχουσα του χρόνου και της δημιουργίας¹¹ και ως «έκφραση της δύναμης του Θεού, σαφής απόρροια της δόξας του Παντοκράτορα, ... απαύγασμα του αιωνίου φωτός, καθαρός καθρέφτης της ενέργειας του Θεού και εικόνα της καλοσύνης του»¹², θα ταυτιστεί από τη χριστιανική Εκκλησία με το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδος¹³.

Τον χριστιανικό κανόνα, τέλος, κλείνει η ομάδα “Προφητικά Βιβλία”. Το περιεχόμενο των έργων αυτών κατανοείται από την Εκκλησία κυρίως ως προεξαγγελτικό της παρουσίας του Χριστού και τα διάφορα βιβλία κατατάσσονται με τέτοιο τρόπο, ώστε η εικόνα του αναμενόμενου Λυτρωτή να καθίσταται βαθμιαία σαφέστερη. Έτσι, η χριστιανική Παλαιά Διαθήκη τελειώνει με το βιβλίο Δανιήλ, στο οποίο εξαγγέλλεται η ανάσταση των νεκρών¹⁴ και περιγράφεται μέσα από ένα μεγαλειώδες όραμα η μορφή του «μετά τών νεφελών τοῦ οὐρανοῦ» ερχόμενου «Υἱοῦ τοῦ Ἄνθρώπου» στον οποίο «δόθηκε η εξουσία, η τιμή και η βασιλεία, ώστε να τον υπηρετούν όλοι οι λαοί, κάθε φυλής και γλώσσας· η εξουσία του θα είναι εξουσία αιώνια που δεν θα έχει τέλος και το βασίλειό του ποτέ δεν θα καταστραφεί»¹⁵.

Τον ίδιο ακριβώς τίτλο, «Υἱὸς τοῦ Ἄνθρώπου», θα χρησιμοποιήσει στο

---

⁹ Γαλ γ' 24

¹⁰ ΣΣο θ' 4

¹¹ Παρ η' 22-31

¹² ΣΣο ζ' 25-26

¹³ 1Κο α' 24

¹⁴ Δαν ιβ' 1-3

¹⁵ Δαν ζ' 13-14 (Απόδοση κατά το κείμενο του Θεοδοτίωνος).

αμέσως επόμενο βιβλίο της χριστιανικής Βίβλου, στο Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, ο Ιησούς, κάθε φορά που μιλάει για τον εαυτό του¹⁶.

Ερμηνεύοντας, λοιπόν, η Εκκλησία χριστολογικά τα κείμενα της Παλαιάς Διαθήκης, δίνει σε αυτά ένα εντελώς διαφορετικό νόημα από εκείνο που τα ίδια κείμενα έχουν για τη Συναγωγή. Με αυτό το νέο νόημα ενσωματώνει η Εκκλησία τα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης στη δική της Αγία Γραφή και τα θεωρεί πλέον τμήμα της δικής της παράδοσης, νομιμοποιώντας έτσι ταυτόχρονα το δικαίωμά της να είναι αυτή, ως “νέος Ισραήλ”, η κληρονόμος των επαγγελιών του Θεού και όχι η Συναγωγή.

Το σύνολο, επομένως, των βιβλίων του κανόνα συνιστά τη χριστιανική Βίβλο και όχι ορισμένα μόνον από αυτά. Η απόρριψη του πρώτου μέρους της χριστιανικής Βίβλου, ως ιουδαϊκού έργου και επομένως όχι απαραίτητου για τη χριστιανική πίστη, ισοδυναμεί με σαφή διάκριση ανάμεσα στον Θεό της Παλαιάς Διαθήκης και σε εκείνον που αποκαλύπτεται μέσω του Ιησού Χριστού στην Καινή Διαθήκη. Μια τέτοια διάκριση όμως δεν κλονίζει απλώς τη βασική αρχή που διαφοροποιεί τη χριστιανική πίστη από όλες τις θρησκείες, το ότι δηλαδή ο Θεός αποκαλύπτεται μέσα στην ανθρώπινη Ιστορία, αλλά οδηγεί και σε μια εντελώς διαφορετική εικόνα του Ιησού Χριστού και καθιστά άνευ αντικειμένου τη σωτηρία που επαγγέλλεται.

2. Προϋποθέσεις ορθόδοξης ερμηνευτικής

Στη μακραίωνη ιστορία τους τόσο η ιουδαϊκή Συναγωγή όσο και η χριστιανική Εκκλησία υιοθέτησαν πλήθος μεθόδων προσέγγισης της Αγίας Γραφής. Κάθε εποχή είχε τις δικές της ερμηνευτικές μεθόδους, με στόχο φυσικά πάντοτε την πληρέστερη κατανόηση του λόγου του Θεού. Η ανάπτυξη των επιστημών κατά τα νεότερα χρόνια συνετέλεσε στη διαμόρφωση νέων μεθόδων ερμηνείας της Βίβλου, ώστε να εξελιχθεί τελικά η Ερμηνευτική σε ιδιαίτερο επιστημονικό κλάδο. Κατά περίεργο όμως τρόπο, αν και οι βιβλικοί επιστήμονες όλων των χριστιανικών παραδόσεων εφαρμόζουν σήμερα τις ίδιες μεθόδους ερμηνείας της Αγίας Γραφής, οι απόψεις τους διαφέρουν συχνά ριζικά μεταξύ τους. Οι διαφορές αυτές προκύπτουν από τις διαφορετικές προϋποθέσεις προσέγγισης των βιβλικών κειμένων, γιατί, ενώ όλες οι χριστιανικές παραδόσεις στηρίζονται στην ίδια Αγία Γραφή, δεν έχουν όλες την ίδια αντίληψη γι' αυτή. Η διαπίστωση αυτή καθιστά προφανή την ανάγκη καθορισμού ορισμένων βασικών κανόνων ορθόδοξης προσέγγισης της Βίβλου.

Ο πρώτος κανόνας ορθόδοξης ερμηνευτικής προκύπτει από την ιδιομορφία της Βίβλου σε σχέση με τα άλλα αρχαία κείμενα. Η Αγία Γραφή δεν είναι προϊόν ούτε ενός συγγραφέα ούτε μιας εποχής. Και ακόμη, κάτι που είναι πολύ πιο σημαντικό, δεν είναι προϊόν γραφείου. Κανένα δηλαδή από τα βιβλία που αποτελούν τη Γραφή δεν γράφτηκε με σκοπό να εκτεθούν οι προσωπικές απόψεις του συγγραφέα του σε κάποιο αναγνωστικό κοινό, το οποίο στη συνέχεια εκτιμά τις απόψεις αυτές και τοποθετείται ανάλογα. Σε καμιά περίπτωση δεν είναι τα πρόσωπα των συγγραφέων αυτά που προσδίδουν το κύρος στα βιβλικά κείμενα, αλλά η Εκκλησία είναι εκείνη που αναγνωρίζει ένα

---

¹⁶ Ματ η' 20· θ' 6· ι' 23· ια' 19· ιβ' 8,32,40. κ.ά.

βιβλίο ως Αγία Γραφή της ή όχι. Αυτό φαίνεται πολύ καθαρά στον καταρτισμό του Κανόνα. Υπάρχουν βιβλία επώνυμα μεγάλων αποστόλων, όπως π.χ. ο Πέτρος, γραμμένα με όλους τους κανόνες της βιβλικής γραμματείας, που όμως η Εκκλησία δεν έκανε ποτέ δεκτά στον Κανόνα της, ενώ αντίθετα δέχτηκε βιβλία γραμμένα από δευτερεύουσες προσωπικότητες, όπως π.χ. ο Μάρκος. Αυτό συμβαίνει γιατί στην περίπτωση της Αγίας Γραφής προηγείται της συγγραφής ενός βιβλίου η ζωή. Πίσω από κάθε βιβλικό κείμενο υπάρχει η κοινότητα που βίωσε την αποκάλυψη του Θεού και διατήρησε στην παράδοση της ζωντανή την εμπειρία της, μερικές φορές για αιώνες, μέχρι την τελική καταγραφή της. Έτσι είναι προτιμότερο να γίνεται λόγος για καταγραφή και όχι για συγγραφή. "Συγγραφέας" λοιπόν ενός συγκεκριμένου βιβλικού κειμένου δεν είναι κάποιο άτομο, μια εξέχουσα ίσως προσωπικότητα, αλλά η κοινότητα, η οποία συμμετέχει ενεργά και συλλογικά στη δημιουργία της Αγίας Γραφής διασώζοντας την παράδοση στην προφορική και γραπτή μορφή της. Κατά συνέπεια μόνον η ίδια κοινότητα είναι σε θέση να ερμηνεύσει αυθεντικά την Αγία Γραφή. Η αλήθεια αυτή συνιστά και τον πρώτο βασικό κανόνα ορθόδοξης ερμηνευτικής: Όταν κάποιος ανοίγει τη Γραφή για να διαβάσει, αυτό δεν το κάνει ως άτομο, αλλά, ακόμη και αν είναι κλεισμένος στο δωμάτιο του, η Εκκλησία είναι εκείνη που διαβάζει τη Βίβλο.

Συναφής προς τον κανόνα αυτό είναι και ο δεύτερος, ο οποίος προκύπτει από την ίδια τη Γραφή. Στο Λου κδ' 13-32 περιγράφεται η συνάντηση του αναστημένου Ιησού με δύο μαθητές του, οι οποίοι πήγαιναν από την Ιερουσαλήμ σε κάποιο κοντινό χωριό, τους Εμμαούς. Οι μαθητές άρχισαν να συνομιλούν μαζί του και εκείνος τους προέτρεψε να αναζητήσουν στα «βιβλία του Μωυσή και όλων των προφητών» όσα αναφέρονταν εκεί γι' αυτόν. Όμως οι μαθητές δεν τον αναγνώρισαν, παρά μόνον αργότερα, κατά την κλάση του άρτου, μπόρεσαν να αναγνωρίσουν στο πρόσωπο του συνομιλητή τους τον Χριστό. Κάτι ανάλογο περιγράφεται και στο επεισόδιο μεταξύ του Αιθίοπα αξιωματούχου και του αποστόλου Φιλίππου, στο Πρα η' 27-35. Ο Αιθίοπας διάβαζε την Παλαιά Διαθήκη, αλλά αδυνατούσε να κατανοήσει το περιεχόμενο της, χωρίς τη βοήθεια κάποιου άλλου. Τα δύο αυτά περιστατικά κάνουν σαφές ότι η μελέτη απλώς της Αγίας Γραφής δεν είναι αρκετή για την κατανόηση της. Τόσο οι δύο μαθητές όσο και ο Αιθίοπας δεν μπορούσαν να αναγνωρίσουν τον Χριστό μέσα από τις προφητείες της Παλαιάς Διαθήκης, το κατόρθωσαν όμως μετέχοντας στη μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας (θεία Ευχαριστία, κήρυγμα, βάπτισμα). Η ερμηνεία λοιπόν της Αγίας Γραφής δεν είναι έργο κάποιου σοφού, αλλά των μελών της Εκκλησίας, που γνωρίζουν τον Χριστό μετέχοντας στα μυστήρια και φωτίζονται από το ίδιο Άγιο Πνεύμα που φώτισε και τους ιερούς συγγραφείς.

Αυτός είναι ο λόγος που οι Πατέρες της λεγόμενης Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (691 μ.Χ., 102 κανόνες) καθόρισαν με τον ιθ' Κανόνα της: *«εί γραφικός άνακινήθει λόγος, μη άλλως τοῦτον έρμηνενέτωσαν ή ως αν οι της Έκκλησίας φωστήρες και διδάσκαλοι, τῶν οίκείων συγγραμμάτων παρέθεντο»*. Δυστυχώς στη συνέχεια ο κανόνας αυτός λειτούργησε πολύ διαφορετικά από τους στόχους των Πατέρων που τον θέσπισαν. Έτσι, αντί να αποτελέσει έναν ασφαλή κανόνα ορθόδοξης ερμηνευτικής, που θα επέτρεπε μια νέα άνθηση

στις βιβλικές μελέτες, αποτέλεσε αφορμή για στασιμότητα και αναδίπλωση. Από την εποχή αυτή παύει η πρωτότυπη ερμηνευτική εργασία, χωρίς βέβαια να λείπουν και οι ελάχιστες, αλλά ιδιαίτερα σημαντικές εξαιρέσεις, όπως στην περίπτωση του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, και οι ερμηνευτές περιορίζονται στη συλλογή των ερμηνειών των αρχαίων Πατέρων. Αποτέλεσμα της πρακτικής αυτής ήταν οι λεγόμενες «Σειρές» ή «Catenes», που ιδιαίτερα στη Δύση αποτέλεσαν τη μοναδική ερμηνευτική μέθοδο μέχρι τη Μεταρρύθμιση. Τα μειονεκτήματα αυτής της μεθόδου είναι προφανή. Δεν γινόταν πρωτότυπη ερμηνεία, οπότε το βιβλικό κείμενο έπαψε να αποτελεί πηγή έμπνευσης, να μιλάει σε κάθε εποχή, και έγινε μέσο τεκμηρίωσης των θέσεων της συστηματικής θεολογίας. Αλλά ούτε το πνεύμα των Πατέρων αποδιδόταν, αφού από κάθε εκκλησιαστικό συγγραφέα επιλέγονταν μόνον ορισμένες, σχετικές με το συγκεκριμένο βιβλικό χωρίο, φράσεις, αποκομμένες από το συνολικό του έργο. Εκτός των άλλων όμως, μια τέτοια ερμηνευτική μέθοδος προϋποθέτει ένα χριστιανισμό στατικό και θέτει περιορισμούς στη δράση του αγίου Πνεύματος, οπότε κάθε άλλο παρά ορθόδοξη μπορεί να θεωρείται.

Ο στόχος του 10^{ου} Κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου δεν ήταν να σταματήσει τη θεολογική σκέψη και παραγωγή, αλλά να αποτρέψει τη στήριξη δογματικών θέσεων πάνω σε αυθαίρετες ερμηνείες από την πλευρά των αιρετικών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας ερμηνείας αποτέλεσε κατά τον 8^ο μ.Χ. αιώνα η προσπάθεια ορισμένων αιρετικών να στηρίξουν στο χωρίο Παρ η' 22 την άποψή τους ότι ο Υιός, το δεύτερο πρόσωπο της Αγίας Τριάδας, είναι κτιστός, δημιούργημα δηλαδή, του Πατέρα. Στο συγκεκριμένο χωρίο εμφανίζεται προσωποποιημένη η σοφία του Θεού να λέει: *«Κύριος ἔκτισέν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ»*. Συνδυαζόμενη η μαρτυρία αυτή με το Ιωα α' 2-3, όπου αναφέρεται ότι ο Λόγος *«ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν· πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο ...»*, και το 1Κο α' 24, όπου ο απόστολος Παῦλος αναγνωρίζει τον Χριστό ως *«Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν»*, προκύπτει ότι ο Υιός, εφόσον ταυτίζεται με τη Σοφία και τον Λόγο του Θεού, αποτελεί το πρώτο δημιούργημα του Πατέρα. Μια τέτοια ερμηνεία όμως αντιφάσκει προς την πίστη της Εκκλησίας για τις σχέσεις των προσώπων της Αγίας Τριάδας μεταξύ τους και, κατά συνέπεια δεν μπορεί να είναι ορθή. Σε όλες τις περιπτώσεις, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, προηγείται η εμπειρία της Εκκλησίας και μόνο με βάση την εμπειρία αυτή ερμηνεύεται η Αγία Γραφή. Ο ερμηνευτής είναι ελεύθερος να εφαρμόσει οποιαδήποτε μέθοδο και να ερμηνεύσει όπως νομίζει καλύτερα ένα βιβλικό κείμενο, δεν μπορεί όμως ποτέ να θέσει την ερμηνεία του πάνω από την πίστη της Εκκλησίας.

Σε έναν κόσμο, λοιπόν, διαρκώς μεταβαλλόμενο, σε έναν πλανήτη που καθίσταται καθημερινά ένα παγκόσμιο χωριό, όπου όλοι οι πολιτισμοί διεκδικούν και καταλαμβάνουν μια θέση, ο μόνος τρόπος για να ακουστεί η φωνή της Βίβλου είναι να μιλήσει με πολλές φωνές. Πολλοί σύγχρονοι ερμηνευτές πιστεύουν ότι αναγνώστης και κείμενο αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου πολιτισμικού συστήματος, επομένως το κείμενο δεν υφίσταται στην πραγματικότητα παρά μόνον ως ανάγνωσμα και ο αναγνώστης είναι ελεύθερος να κάνει το κείμενο πραγματικό μέσα από μια απεριόριστη ποικιλία τρόπων. Αναγνώστης και κείμενο βρίσκονται σε μια σχέση αλληλεξάρτησης

και μπορούν να δώσουν μιν απεριόριστη ποικιλία νοημάτων. Όταν διαβάζει κανείς τη Βίβλο, το κάνει πάντοτε υποκειμενικά, π.χ. ως Έλληνας, ορθόδοξος, ακαδημαϊκός, άνδρας, θεολόγος, κλπ. Ένας ιουδαίος θα διάβαζε το ίδιο κείμενο διαφορετικά, όπως διαφορετικά θα το διάβαζε ένας αμόρφωτος ευσεβής ή ένας λατινοαμερικάνος, κλπ.

Όμως οι σύγχρονες εξελίξεις στον χώρο των Επιστημών του Ανθρώπου γενικότερα και της βιβλικής έρευνας ειδικότερα θέτουν για τον ορθόδοξο ερμηνευτή έναν πολύ βασικό προβληματισμό, καθώς η αναγνώριση ότι κάθε ερμηνεία είναι υποκειμενική και κάθε ανάγνωση του βιβλικού κειμένου είναι το ίδιο νόμιμη με οποιαδήποτε άλλη ανάγνωση θα μπορούσε ίσως να κλονίσει το κύρος και την αυθεντία της Εκκλησίας. Η απάντηση στα ερωτήματα που γεννά ο προβληματισμός αυτός εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο κατανοεί κανείς την Αγία Γραφή.

Στον χώρο της Ορθοδοξίας η Γραφή δεν κατανοήθηκε ποτέ σαν μια δεύτερη, παράλληλη προς την παράδοση, πηγή της πίστης, όπως συνέβη στον καθολικισμό μετά τη σχετική απόφαση της Συνόδου του Τριδέντου κατά τον 15^ο μ.Χ. αιώνα. Αντίθετα, καθ' όλη τη διάρκεια της πρώτης χριστιανικής χιλιετίας, η Γραφή κατανοείται ως τμήμα μιας ευρύτερης παράδοσης, η οποία παραμένει ζωντανή και αδιάσπαστη από την εποχή του Αβραάμ. Κάθε φορά που οι αρχαίοι εκκλησιαστικοί συγγραφείς επικαλούνται τη μαρτυρία της Γραφής, δεν παραπέμπουν σε κάποια αντικειμενικά αξιόπιστη πηγή, αλλά στη ζωντανή παράδοση του λαού του Θεού, της οποίας αισθάνονται ότι αποτελούν συνέχεια. Το «κατά τὰς Γραφάς» κατανοείται ως μια βιωματική γνώση που παραλαμβάνεται και παραδίδεται. Αυτή η γνώση «κατά τὰς Γραφάς» όμως δεν θα μπορούσε να έχει κύρος έξω από τον χώρο της παραλαβής και της παράδοσης, δηλαδή της Εκκλησίας. Είναι χαρακτηριστικά στην προκειμένη περίπτωση τα λόγια του αποστόλου Παύλου προς τους Κορινθίους: «Σας παρέδωσα τη διδασκαλία που είχα κι εγώ παραλάβει και που έχει πρωταρχική σημασία: ότι δηλαδή ο Χριστός πέθανε, σύμφωνα με τις Γραφές, για τις αμαρτίες μας ...» (1Κο ιε' 3εξ)¹⁷.

Η Εκκλησία, λοιπόν, παρέλαβε σύνολη την ιουδαϊκή γραπτή παράδοση ως μια αυθεντική μαρτυρία της αποκάλυψης του Θεού στην ανθρώπινη Ιστορία και την αναγνώρισε ως δική της Αγία Γραφή υπό τον τίτλο “Παλαιά Διαθήκη”. Το αποφασιστικό κριτήριο για την αυθεντικότητα ενός βιβλικού κειμένου αποτελεί η μαρτυρία της κοινότητας, η οποία παρέδωσε το συγκεκριμένο κείμενο, καθώς πίσω από κάθε βιβλικό κείμενο οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς βλέπουν μια κοινότητα, η οποία βίωσε την αποκάλυψη του Θεού μέσα στην ιστορία της και διατήρησε την εμπειρία της αυτή ζωντανή μέσα στην προφορική της παράδοση πριν την καταγράψει και στη συνέχεια η ίδια αυτή κοινότητα αναγνωρίσει αυτήν την καταγραφή ως αυθεντική μαρτυρία της εμπειρίας της.

Με βάση μια τέτοια κατανόηση της Γραφής, ο φόβος που συχνά εγείρεται μήπως κλονιστεί το κύρος και η αυθεντία της Εκκλησίας από την αποδοχή μιας υποκειμενικής ερμηνείας του βιβλικού κειμένου καθίσταται άνευ

¹⁷ Πρβλ 1Κο ια' 2, 23· 2Θε β' 15· γ' 6.

αντικειμένου, εφόσον η ερμηνεία της Γραφής, όπως σαφώς τονίστηκε, μόνο στο πλαίσιο της Εκκλησίας είναι δυνατή. Άλλωστε, ο επιδιωκόμενος από τη σύγχρονη βιβλική έρευνα στόχος της ερμηνευτικής διαδικασίας, η προσαρμογή της ερμηνείας στις κάθε φορά ανάγκες μιας συγκεκριμένης κοινότητας πιστών, συνιστούσε από την πρώτη στιγμή και καθ' όλη τη διάρκεια της πρώτης χριστιανικής χιλιετίας τη συνήθη πρακτική της Εκκλησίας. Ο ίδιος ο απόστολος Παύλος, όταν διακηρύσσει ότι οι εξ εθνών χριστιανοί δεν πρέπει να περιτέμνονται, κάνει στην πραγματικότητα μια νέα ανάγνωση της μέχρι τότε χριστιανικής παράδοσης, διαφορετική από την ανάγνωση της ίδιας παράδοσης από άλλες χριστιανικές κοινότητες. Και είναι αξιοσημείωτο το ότι, όταν απευθύνθηκε στους ιστορικούς ηγέτες του χριστιανισμού, των οποίων την ανάγνωση διαφοροποιούσε, εκείνοι ενέκριναν την ανάγνωσή του. Και είναι πάλι το παράδειγμα του αποστόλου Παύλου που αποδεικνύει το πόσο παραγωγικός μπορεί να είναι ο διάλογος μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών παραδόσεων. Σύμφωνα με την αφήγηση του βιβλίου “Πράξεις των Αποστόλων” (Πρα ιθ' 8-10), ο Παύλος διακόπτει για δύο χρόνια τα ιεραποστολικά του ταξίδια και παραμένει στην Έφεσο, όπου, εκτός από τη συναγωγή, επισκέπτεται καθημερινά και τη στωική σχολή του Τυράννου, ακούγοντας και διδάσκοντας. Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο το ότι στα κείμενά του που σχετίζονται με την Έφεσο (Α' προς Κορινθίους, προς Κολασσαείς και προς Εφεσίους), γίνεται η προσαρμογή του εβραϊκού όρου “χοχμά” (= σοφία) στην ελληνιστική αντίληψη περί λόγου και σοφίας που προλείανε το έδαφος για τον πρόλογο του τέταρτου Ευαγγελίου. Στους επόμενους αιώνες, όταν ο Μαρκίων επεδίωκε έναν κανόνα που μιλούσε με μία φωνή, η ορθοδοξία προτίμησε την πολυφωνία των ευαγγελίων. Ολόκληρη η ιστορία του χριστιανισμού μαρτυρεί μια διαδικασία εξελίξεων, που περιλαμβάνει διαμάχες και αντιπαραθέσεις και συνεχώς νέες αναγνώσεις του βιβλικού κειμένου.

Η αναγνώριση της πολυφωνικότητας της Βίβλου και αντίστοιχα της πολυφωνικότητας των ερμηνειών μπορεί να είναι ευεργετική σε πολλά επίπεδα. Σε ακαδημαϊκό επίπεδο αυτό σημαίνει μια αντίσταση σε αποκλειστικές μεθόδους ερμηνείας, οι οποίες οδηγούν σε μια εξειδίκευση τέτοια που απαγορεύει το να ακουστούν άλλες φωνές. Σημαίνει ακόμη ετοιμότητα συνεργασίας με άλλους κλάδους και ετοιμότητα διαλόγου με άλλους κλάδους που θα άρει αντιπαραθέσεις του παρελθόντος, όπως π.χ. Βίβλος και Φυσικές Επιστήμες. Αλλά και σε επίπεδο κοινωνίας η αναγνώριση της πολυφωνικότητας της Βίβλου καθιστά τους βιβλικούς επιστήμονες φορείς ενός οράματος για τη δυνατότητα και την αναγκαιότητα ενός διαλόγου μεταξύ των διάφορων πολιτισμικών ομάδων. Η πολυφωνικότητα της Βίβλου μπορεί να αποτελέσει ένα νέο μοντέλο για τη διαμόρφωση μιας κοινωνίας διαλόγου και να λειτουργήσει έτσι ως μια φωνή ελπίδας ότι υπάρχει εναλλακτικός δρόμος ανάμεσα στον ολοκληρωτισμό και την ατομοκρατία, συνέπειες και τα δύο της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας. Η μεγάλη πρόοδος όμως που αναμένεται να προκύψει με την αποδοχή της μεταμοντέρνας ερμηνευτικής αφορά το διεκκλησιαστικό και διαθρησκευτικό διάλογο. Οι θετικιστικές ερμηνείες της Βίβλου δίνουν, βέβαια, μια δυνατότητα διαλόγου ή και συμφωνίας ακόμη σε κάποια θέματα, δεν αίρουν όμως τις διαφορές που

χωρίζουν τις διάφορες κοινότητες των πιστών. Αναγνωρίζοντας ότι κάθε ανάγνωση του βιβλικού κειμένου είναι μια ανάγνωση που προκύπτει από τη συνάφεια του αναγνώστη, οδηγεί στην αναγνώριση ότι οι διαφορές στην ερμηνεία οφείλονται στις διαφορετικές συνάφειες των αναγνωστών. Ο διάλογος σ' αυτήν την περίπτωση, αντί να καταπιάνεται με την ατέρμονα προσπάθεια συμβιβασμού των διαφορετικών ερμηνειών, θα ασχοληθεί με τις διαφορετικές συνάφειες που παράγουν αυτές τις ερμηνείες. Ένας τέτοιος διάλογος μπορεί να είναι πολύ πιο παραγωγικός από την περιορισμένη συμφωνία πάνω στα αποτελέσματα των θετικιστικών μεθόδων.

Θεολογικά, η πολυφωνικότητα των ερμηνευτικών προσεγγίσεων θα μπορούσε να στηριχτεί και πάλι στη διδασκαλία του αποστόλου Παύλου. Όπως σαφώς διακηρύσσει στη Β' προς Κορινθίους Επιστολή του, οι χριστιανοί ως «διάκονοι της Καινής Διαθήκης» αξιώθηκαν από τον Θεό να υπηρετήσουν «όχι το γράμμα του Νόμου αλλά το Πνεύμα του Θεού»¹⁸, τους δόθηκε, δηλαδή, με τη μεσολάβηση του Χριστού η δυνατότητα για μια άλλη θεόπνευστη κατανόηση της Γραφής στο φως της οποίας το περιεχόμενο των κειμένων της Παλαιάς Διαθήκης αποκτά νέα σημασία και καθιστά τα βιβλικά κείμενα ανοιχτά σε κάθε παρόν¹⁹. Αυτή η νέα δυνατότητα νομιμοποιεί και την εφαρμογή από πολλούς Πατέρες της Εκκλησίας της τυπολογικής ερμηνείας της Βίβλου. Έτσι, η Αγία Γραφή δεν κατανοείται πλέον σαν ένα βιβλίο που περιέχει διδακτικές αφηγήσεις ή ιστορικές πληροφορίες για πρόσωπα και γεγονότα ενός πολύ μακρινού παρελθόντος, αλλά ως μια καταγραφή των εμπειριών της κοινότητας εκείνης η οποία βίωσε την αποκάλυψη του Θεού μέσα στην Ιστορία της και την ερμήνευσε αυθεντικά, ώστε να κατανοήσει για την ίδια και για τις επόμενες γενιές το θέλημα του Θεού και το σχέδιό του για τον κόσμο.

Από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα τυπολογικής ερμηνείας, που καταδεικνύουν το πώς η κοινότητα ερμηνεύει με ζωντανό κι επομένως διαφορετικό τρόπο το ίδιο κάθε φορά κείμενο, ώστε να ανταποκριθεί στις εκάστοτε ανάγκες της, είναι η σύνδεση διάφορων επεισοδίων της Παλαιάς Διαθήκης με το πρόσωπο της μητέρας του Ιησού Χριστού ή με τον σταυρό του.

Αν και η Αγία Γραφή φαίνεται να αφιερώνει ελάχιστους μόνο στίχους για να περιγράψει το ιστορικό πρόσωπο της Μαρίας, η τυπολογική ερμηνεία βλέπει τη μορφή και τον ρόλο της Παναγίας στην ιστορία της σωτηρίας να προβάλλουν γλαφυρά πίσω από κάθε επεισόδιο αυτής της ιστορίας.

Από την πρώτη στιγμή που ο Θεός δημιουργεί τον άνθρωπο, τον καλεί σε συνεργασία μαζί του. Ο Θεός δεν δημιουργεί ένα άβουλο ον που καθοδηγείται από τα ένστικτά του, αλλά ένα ον ελεύθερο, προικισμένο με όλα τα χαρακτηριστικά που έχει και ο ίδιος ο Θεός και προπάντων με τη δυνατότητα της επιλογής· να μοιάσει τον Θεό ή να μοιάσει τα ζώα. Αυτή είναι η σημασία της φράσης που χρησιμοποιεί η Αγία Γραφή, όταν λέει ότι ο άνθρωπος δημιουργήθηκε «κατ' εικόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ»²⁰. Δυστυχώς, μέσα από

---

¹⁸ 2Κο γ' 6

¹⁹ Πρβλ 2Κο γ' 12-18

²⁰ Γεν α' 26, 27

μια σειρά λανθασμένων επιλογών, ο άνθρωπος, αντί να πλησιάσει και να μοιάσει τον Θεό, απομακρύνθηκε από αυτόν τόσο, ώστε ολόκληρη η Ιστορία του να φτάσει σε αδιέξοδο. Όμως ο Θεός ποτέ δεν εγκατέλειψε το πλάσμα του. Από την πρώτη κιόλας στιγμή που αμάρτησε του δίνει κουράγιο, προαναγγέλλοντάς του ότι ένας απόγονος της γυναίκας θα συντρίψει το κακό και θα τον ελευθερώσει²¹. Έτσι, εκείνη η πρώτη γυναίκα που έγινε σύμβολο της καταστροφής των σχέσεων Θεού και ανθρώπου έγινε ταυτόχρονα σύμβολο της ελπίδας για την αποκατάσταση των σχέσεων αυτών, προτυπώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο, από τα πρώτα κεφάλαια της Αγίας Γραφής, το πρόσωπο και τον ρόλο της Παναγίας.

Προκειμένου να οδηγήσει ο Θεός τον άνθρωπο και πάλι κοντά του, χωρίς όμως να παραβιάσει την ελευθερία του, καταστρώνει ένα σχέδιο για την εφαρμογή του οποίου χρειαζόταν ένας άνθρωπος να κάνει ελεύθερα, χωρίς καταναγκασμό, αυτό που αρνήθηκε να κάνει ο πρώτος άνθρωπος· να ακολουθήσει τον δρόμο που θα του δείξει ο Θεός. Ο άνθρωπος που άκουσε αυτήν την πρόσκληση του Θεού ήταν, όπως αναφέρει στη συνέχεια η Αγία Γραφή, ο Αβραάμ. Χωρίς δεύτερη σκέψη, χωρίς αντίρρηση, δέχτηκε να ακολουθήσει τον δρόμο που του έδειχνε ο Θεός, θέτοντας τον εαυτό του στην υπηρεσία του²². Το ίδιο έκαναν και ο γιος του και ο εγγονός του. Ήταν και αυτοί άνθρωποι κοινοί, με τις αδυναμίες τους, τις κακίες τους ακόμη, και τα ελαττώματά τους. Παρ' όλα αυτά έθεσαν τον εαυτό τους στην υπηρεσία του σχεδίου του Θεού. Ο εγγονός του Αβραάμ, ο Ιακώβ, εξαπάτησε τον αδελφό του και αναγκάστηκε να ξενιτευτεί. Το σχέδιο του Θεού φαινόταν να ναυαγεί. Πηγαίνοντας προς τη Μεσοποταμία, έπεσε να κοιμηθεί και τότε είδε μια σκάλα που συνέδεε τη γη με τον ουρανό. Στην κορυφή της σκάλας στεκόταν ο Θεός που τον διαβεβαίωνε ότι το σχέδιό του θα πραγματοποιηθεί²³. Για άλλη μια φορά σκιαγραφείται ο ρόλος της Παναγίας· όπως η σκάλα που είδε ο Ιακώβ, έτσι και η Παναγία είναι εκείνη που ένωσε τη γη με τον ουρανό, προσφέροντας τον εαυτό της για να κατέβει ο Θεός στους ανθρώπους. Αυτός είναι ο λόγος που το πρώτο ανάγνωσμα του Εσπερινού της γιορτής του Ευαγγελισμού αναφέρεται στο όνειρο του Ιακώβ και από αυτήν τη σκηνή είναι επηρεασμένη και η εικονογραφία των ορθόδοξων εκκλησιών. Το αρχιτεκτονικό τμήμα της εκκλησίας που συνδέει το δάπεδο, σύμβολο της γης, με την οροφή, σύμβολο του ουρανού, είναι η κόγχη του ιερού και γι' αυτό στο συγκεκριμένο σημείο εικονογραφείται αυτή που σαν άλλη σκάλα του Ιακώβ ένωσε τη γη με τον ουρανό.

Όμως ο Θεός δεν ήθελε τη σωτηρία μερικών μόνον ανθρώπων, αλλά όλων των ανθρώπων. Έτσι, το σχέδιο του μπαίνει σε μια νέα φάση. Δεκάδες είναι τα παραδείγματα που θα μπορούσε να αναφέρει κανείς από την Αγία Γραφή, καθώς όλοι οι προφήτες, κάθε φορά που αυτό το σχέδιο έμπαινε σε κάποια κρίσιμη φάση, έδιναν κουράγιο και ελπίδα στον λαό, περιγράφοντας ταυτόχρονα τον ρόλο της Παναγίας. Η βάτος που είδε ο Μωυσής να φλέγεται

---

²¹ Γεν γ' 15

²² Γεν ιβ' 1-5

²³ Γεν κη' 12-17

χωρίς να καίγεται²⁴, το ανθισμένο ραβδί του Ααρών²⁵, το υγρό ποκάρι του Γεδεών²⁶, η Κιβωτός της Διαθήκης που ο Δαβίδ μεταφέρει στην Ιερουσαλήμ²⁷, το ανάκλιτρο του Σολομώντα²⁸, η λαβίδα με την οποία ο άγγελος κρατούσε το κάρβουνο που καθάρισε τα χείλη του προφήτη Ησαΐα²⁹, το όρος που ο βασιλιάς Ναβουχοδονόσορ είδε στο όνειρό του και από το οποίο αποκόπηκε ένα λιθάρι, που, κατά την ερμηνεία του προφήτη Δανιήλ, συμβόλιζε τη βασιλεία του Θεού³⁰, η εφτάφωτη λυχνία που είδε οραματικά ο προφήτης Ζαχαρίας³¹, και πλήθος άλλων αποτελούν σύμφωνα με την ερμηνευτική παράδοση της Εκκλησίας προτυπώσεις του ρόλου της Παναγίας στο σχέδιο της θείας οικονομίας.

Μια τέτοια προτύπωση αποτελεί και η ανατολική πύλη του ναού της Ιερουσαλήμ που ο προφήτης Ιεζεκιήλ είδε οραματικά να ανοίγει μόνο μια φορά για να περάσει ο Θεός³² και που περιγράφεται στο δεύτερο από τα αναγνώσματα του Εσπερινού της γιορτής του Ευαγγελισμού. Η σχετική προφητεία προέρχεται από το τελευταίο μέρος του βιβλίου του Ιεζεκιήλ, όπου περιγράφεται το όραμα του προφήτη για τον μελλοντικό ναό της Ιερουσαλήμ, στον οποίο, μετά τη βαβυλώνια αιχμαλωσία, ο Θεός θα επιστρέψει θριαμβευτικά για να εγκατασταθεί και πάλι ανάμεσα στον αναγεννημένο λαό του. Σύμφωνα με το κείμενο, ο άγγελος που «ξεναγεί» τον προφήτη τον οδηγεί στην ανατολική εξωτερική πύλη του ναού, η οποία ήταν κλειστή, και του εξηγεί ότι η συγκεκριμένη πύλη *«θα παραμείνει κλειστή· δεν θα ανοίξει, ούτε ποτέ θα περάσει κανείς απ' αυτήν, γιατί ο Κύριος, ο Θεός του Ισραήλ, θα μπει απ' αυτήν και πάλι θα παραμείνει κλειστή»*³³. Εύκολα μπορεί να δει κανείς στη συγκεκριμένη προφητεία να προτυπώνεται και πάλι ο ρόλος της Παναγίας στο σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία του κόσμου, αφού αυτή κατέστη η πύλη μέσα από την οποία πέρασε ο Θεός και έγινε άνθρωπος.

Επί χίλια περίπου χρόνια οι προφητείες αυτές ζέσταιναν τις καρδιές του λαού, ανανέωναν τις ελπίδες του και τον στήριζαν για να αντέξει τις δοκιμασίες, ως τη μέρα που ο άγγελος Γαβριήλ ανακοίνωσε στη Μαρία ότι αυτή επιλέχτηκε από τον Θεό για την εκπλήρωση των προφητειών. Χίλια χρόνια αγώνων για να κρατηθεί η ελπίδα ζωντανή, για να μην κυριαρχήσει η απόγνωση, να μην ξεθωριάσει το όνειρο από τις αστοχίες, την αμαρτία, τις ανθρώπινες επιδιώξεις. Και τώρα όλα εξαρτώνται από την αντίδραση ενός κοριτσιού. Ακόμα και αυτήν την κορυφαία στιγμή ο Θεός δεν αφαιρεί από τον άνθρωπο το χάρισμα της συνδημιουργίας. Γι' αυτό το «ναι» της Μαρίας χαρακτηρίζεται «τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ κεφάλαιον». Γιατί τώρα όλα όσα προηγήθηκαν αποκτούν νόημα, αλλά και όσα θα ακολουθήσουν θα είναι εντελώς καινούργια.

---

²⁴ Εξο γ' 2-15

²⁵ Αρι ιζ' 23

²⁶ Κρι ζ' 36-40

²⁷ Πρβλ Ψαλ ρλα' 8

²⁸ Ασμ γ' 7-10

²⁹ Ησα ζ' 6

³⁰ Δαν β' 34

³¹ Ζαχ δ' 2

³² Ιεζ μβ' 2

³³ Ιεζ 44:2

Ανάλογα ισχύουν και για τον σταυρό του Χριστού, καθώς ο αιμωτικός θάνατος του Ιησού πάνω σ' αυτόν κατανοήθηκε από τους χριστιανούς ως η υπέρτατη θυσία που χάρισε νέες, άγνωστες μέχρι τότε, δυνατότητες ζωής στην ανθρωπότητα. Έτσι, ο σταυρός έγινε για τους μαθητές του Χριστού από σύμβολο θανάτου σύμβολο ζωής και σύμβολο της δύναμης του Θεού, γιατί αποκαλύπτει τη δύναμη του Θεού να σώσει τον κόσμο.

Καθώς, λοιπόν, ο σταυρός του Χριστού αποτελεί το κέντρο ολόκληρης της Ιστορίας της θείας οικονομίας, τόσο τα βιβλικά αναγνώσματα όσο και η υμνολογία της αφιερωμένης σ' αυτόν γιορτής αναφέρονται σε προτυπώσεις της Παλαιάς Διαθήκης για τον Σταυρό. Έτσι, το πρώτο από τα αναγνώσματα του Εσπερινού της γιορτής αποτελεί η περικοπή Εξο ιε' 22 – ις' 1, που έχει ως θέμα ένα επεισόδιο από την πορεία των Ισραηλιτών στην έρημο. Αν η διάβαση της Ερυθράς Θάλασσας αποτέλεσε για τον Ισραήλ μια θανάσιμη απειλή, από την οποία σώθηκε με τη θαυμαστή επέμβαση του Θεού, η πορεία του στην έρημο έκρυβε εξίσου θανάσιμους κινδύνους από την έλλειψη τροφής και νερού. Μόλις τρεις ημέρες πορείας αποδείχτηκαν αρκετές για να ξεχάσει ο λαός τις ευεργεσίες του Θεού και να αρχίσει τις διαμαρτυρίες προς τον Μωυσή, καθώς το νερό της πηγής που βρήκαν είχε πικρή γεύση και δεν ήταν πόσιμο. Το όνομα «Μερρά», που δόθηκε στην περιοχή, προέρχεται από τη μεταγραφή με ελληνικούς χαρακτήρες της αντίστοιχης εβραϊκής λέξης που σημαίνει «πικρία». Όμως ο Θεός δεν εγκαταλείπει τον λαό του παρά την έλλειψη εμπιστοσύνης που αυτός επιδεικνύει απέναντί του. Υποδεικνύει στον Μωυσή να βυθίσει στα πικρά νερά της πηγής ένα κομμάτι ξύλο, και αμέσως το νερό γίνεται πόσιμο. Με την ευκαιρία της νέας αυτής σωτηριώδους επέμβασής του ο Θεός υπενθυμίζει στον λαό του τις υποχρεώσεις του απέναντί του, επισημαίνοντας ταυτόχρονα τον ιαματικό χαρακτήρα των θείων παρεμβάσεων στην ανθρώπινη Ιστορία: «... γιατί εγώ είμαι ο Κύριος ο Θεός σας που σας γιατρεύει» (Εξο ιε' 26). Προφανώς αυτή η θεραπευτική των ανθρωπίνων σφαλμάτων χάρις του Θεού, που στην παρούσα συνάφεια ενεργείται μέσα από ένα ξύλο, συνδέει συνειρμικά το ξύλο της Μερρά με το ξύλο του Σταυρού και αποτελεί έναν από τους λόγους της επιλογής της συγκεκριμένης περικοπής ως αναγνώσματος για τη γιορτή της Υψώσεως του Σταυρού. Η σχετική με τη γιορτή υμνολογία βρίσκει και ένα άλλο κοινό σημείο ανάμεσα στα δύο ξύλα· μετατρέποντας ο Μωυσής με το ξύλο της Μερρά τα πικρά νερά της πηγής σε γλυκά προεικονίζει τη μεταστροφή του ειδωλολατρικού κόσμου που θα καταστεί δυνατή με το ξύλο του Σταυρού:

Πικρογόνους μετέβαλε ξύλω Μωϋσῆς πηγὰς ἐν ἐρήμῳ πάλαι,
τῷ Σταυρῷ πρὸς τὴν εὐσέβειαν τῶν ἔθνῶν προφαίνων τὴν μετάθεσιν.

Ανάλογα ισχύουν και για κάθε ξύλο που αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη και το οποίο συσχετίζεται στην υμνολογία της ημέρας με το ξύλο του σταυρού. Ορισμένα παραδείγματα είναι ενδεικτικά. Το ξύλο του δένδρου της ζωής που βρισκόταν στο μέσον του παραδείσου (Γεν β' 9) προεικονίζει «Τὸ φυτευθὲν ἐν Κρανίου τόπῳ ξύλον τῆς ὄντως ζωῆς, ἐν ᾧ εἰργάσατο σωτηρίαν ὁ τῶν αἰώνων Βασιλεύς». Ακόμη, ο σταυρός ακυρώνει τις συνέπειες της πτώσης που προκάλεσε το δένδρο της γνώσης του καλού και του κακού (Γεν β' 9, 16· γ' 1-5), καθώς «... ξύλω γὰρ ἔδει τὸ ξύλον ἰάσασθαι ...», ενώ το ραβδί του Ααρών

«εἰς τύπον τοῦ μυστηρίου παραλαμβάνεται»: ὅπως «τῷ βλαστῷ προκρίνει τὸν ἱερέα» (Αρι ιζ´ 1-10), ἔτσι ὁ σταυρὸς ἀναδεικνύει τὸν Ἰησοῦ σε μέγα ἀρχιερέα.

Προτυπώσεις ὁμως τοῦ σταυροῦ βρίσκουν οἱ ὑμνογράφοι ὄχι μόνο στα ξύλινα ἀντικείμενα, ἀλλὰ σε διάφορες κινήσεις, στάσεις, κλπ, που ἐρμηνεύονται κατὰ ἀνάλογο τρόπο. Ἐτσι, «Προτυπῶν τὸν σταυρὸν σου Χριστέ ὁ πατριάρχης Ἰακώβ, τοῖς ἐγγόνις τὴν εὐλογίαν χαριζόμενος, ἐπὶ ταῖς κάραις ἐναλλάξ τὰς χεῖρας ἐπέθηκε ...» (πρβλ Γεν μῆ´ 8-20). Στις ἀκτές τῆς Ἐρυθρᾶς Θάλασσας, «Σταυρὸν χαράξας Μωσῆς ἐπ’ εὐθείας ράβδῳ, τὴν Ἐρυθρὰν διέτεμε ...» (Ἐξο ιδ´ 21-29), ἐνὸς ἐρημο, «Ἀνέθηκε Μωϋσῆς ἐπὶ στήλης ἄκος φθοροποιοῦ λυτήριον καὶ ἰοβόλου δῆγματος: καὶ ξύλῳ τύπῳ σταυροῦ τὸν πρὸς γῆν συρόμενον ὄφιν προσέδησεν, ἐγκάρσιον ἐν τούτῳ θριαμβεύσας τὸ πῆμα ...» (Αρι κα´ 4-9). Τέλος, «Ἰερῶς προστοιβάζεται ὁ τετραμερῆς λαὸς προηγούμενος τῆς ἐν τύπῳ μαρτυρίου σκηνῆς, σταυροτύποις τάξεσι κλειζόμενος», ὁπότε ἀκόμη καὶ ἡ στρατοπέδευση τῶν Ἰσραηλιτῶν σταυροειδῶς γύρω ἀπὸ τὴ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου (Αρι β´ 3-31), κατανοεῖται ὡς τύπος τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου. Ολόκληρος, ἄλλωστε, ὁ κανόνας τῆς γιορτῆς, ποίημα τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ (ἡ´ μ.Χ. αἰώνας), ἔχει ὡς θέμα του τὶς προτυπώσεις τοῦ Σταυροῦ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη.

Ἡ παραπάνω μέθοδος προσέγγισης τῆς Ἁγίας Γραφῆς, σύμφωνα με τὴν ὁποία τὰ περιγραφόμενα στὴν Παλαιὰ Διαθήκη γεγονότα δὲν κατανοοῦνται ἀπλῶς ὡς ἱστορικοῦ ενδιαφέροντος γεγονότα τοῦ παρελθόντος ἀλλὰ ὡς προτυπώσεις γεγονότων τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος καὶ, ἐπομένως, ξεχωριστῆς σημασίας γιὰ τὴ σωτηρία, χρησιμοποιήθηκε, ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ παραπάνω, ἤδη ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους. Ἐτσι, γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη δὲν κατανοεῖται πλέον ὡς ἓνα ἰουδαϊκὸ βιβλίον, στὸ ὁποῖο ἀπλῶς ἐξαγγέλλεται ὁ Μεσσίας, ἀλλὰ ὡς ἓνα χριστιανικὸ βιβλίον, που μαρτυρεῖ γιὰ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐνεργεῖ μέσα στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία. Ὁ ἴδιος Λόγος τοῦ Θεοῦ, στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται ἡ Καινὴ Διαθήκη, ἐνεργεῖ μέσα στὴν ἱστορία ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τῆς δημιουργίας καὶ γι’ αὐτὸν γίνεται λόγος καὶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Στόχος ἐπομένως, τῆς τυπολογικῆς ἐρμηνείας τῆς Γραφῆς εἶναι τὸ νὰ ἀναγνωρίσει στὴν Παλαιὰ Διαθήκη Ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται ὡς «ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος» (Ἀπο 1:4).

Με βάση τὰ παραπάνω, ἡ τυπολογικὴ ἐρμηνεία, με τὸν συνειδητὰ ὑποκειμενικὸ τῆς χαρακτῆρα καὶ τὴν ευελιξία τῆς, θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει ἓνα πολὺ χρήσιμο ἐργαλεῖο γιὰ τὴ μελέτη τῆς Βίβλου σήμερα, καθὼς ἀφήνει πολὺ περισσότερο ἐλεύθερο χῶρο γιὰ συνεχῶς νέες ἐρμηνείες καὶ προσεγγίσεις τῶν βιβλικῶν κειμένων ἀπὸ ὅ,τι οἱ “αντικειμενικὲς” μέθοδοι τῆς ἱστοριοκριτικῆς ἐρευνας. Προϋπόθεση ὁμως γιὰ νὰ χαρακτηριστεῖ μιὰ σύγχρονη ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση ἐνὸς βιβλικοῦ κειμένου ὡς “ορθόδοξη” δὲν εἶναι τὸ νὰ μιμείται αὐτὴ μεθόδους που κατὰ καιροὺς ἐφαρμόστηκαν ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας οὔτε, ἀσφαλῶς, νὰ συρράπτει χωρὶα τῆς Βίβλου ξεκομμένα ἀπὸ τὴ συνάφειά τους, ἀλλὰ τὸ νὰ ἀνταποκρίνεται σε πραγματικὲς ἀνάγκες τῆς κοινότητος που ἀναγνωρίζει τὸ συγκεκριμένο κείμενο ὡς Ἁγία Γραφὴ τῆς. Αὐτὸ, βέβαια, προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ζωντανῆς κοινότητος, ἡ ὁποία βρίσκεται σε συνεχῆ διαλεκτικὴ σχέση με τὴν παράδοση καὶ τὶς Γραφές τῆς, καθὼς μόνο στὸ πλαίσιο μιᾶς τέτοιας κοινότητος εἶναι δυνατόν νὰ

γίνεται λόγος για ορθόδοξη ερμηνεία.